

A The Explorer bemutatja:

A Diktátor bogreje

ALBÁNIA, A SZKIPETÁROK TITOKZATOS FOLDJE

A KÖZELMÚLTBAN OLVASTAM EGY NÉMET CIKKET ALBÁNIÁRÓL, AMELYNEK „EURÓPA UTOLSÓ TITKA” VOLT A CÍME. MÁJUS KÖZEPÉN ALBÁNIÁBA UTAZTAM E TITOK, VAGY TITKOK FELFEDEZÉSÉRE. OTT TARTÓZKODÁSOM ALATT A KIS ORSZÁGBAN KÖZEL 4000 KILOMÉTERT UTAZTAM, SOK EMBERT, KÖZTÜK A TRÓNÖRÖKÖST ÉS A MINISZTERELNÖKÖT IS MEGSZÓLALTATTAM. AZT REMÉLTÉM, HOGY SIKERÜL A SZÁMOMRA LEGIZGALMASABB TITOKRA VÁLASZT KAPNI: EBBEN AZ ORSZÁGBAN, AMELY LÁTSZÓLAG OLYAN HATALMAS VÁLTOZÁSOKON MENT ÁT, MEGVÁLTOZTAK-E AZ EMBEREK? BOLDOGABBAK-E MA, MINT 20 EGYNÉHÁNY ÉVE VOLTAK?

ÍRTA: LÁZÁR ADÁM
FÉNYKEPEK: FRANCIS KEATEN

Leveszi vastag szemüvegét, megkeveri apró csészéje alján a kávé, és rágyújt harmadik cigarettájára. 10 perce ültünk le beszélgetni. 35-40 éves lehet. Újságíró, végzettségét tekintve történész. Ahogy mondja, „a nevem alapján mohamedán, de valójában semmi nem vagyok. Hoxha ezen a területen nagyon sikeres volt. Majdnem teljesen kiirtotta belőlünk a vallást. Olyanok vagyunk, mint Skanderbeg – átnéz rám, hogy ismerős-e a név. – Tudja, ő a nemzeti hősiünk. Kereszténynek született, azután mohamedánként élte le életét, és végül katolikusként halt meg. Különböző nyomásokat, érdekeket követve lettünk vagy felejtettünk el hívői, követői, tagadói lenni vallásnak, ideológiának.” 1967-ig ha nem is túl hivalkodóan, de még gyakorolhatták hitüket az emberek. Ezt követően az országban csaknem az összes templomot, mecsetet lerombolták, és Albánia hivatalosan is ateista lett. Nézem, meg sem említi, hogy családjával milyen borzalmakat művelt a Diktátor. „Ha cigareta van az asztalon, asszony az ágyban, nem kérdezem, hogy elveheted-e” – mondja egy kutatónő, akit a nők helyzetéről kérdezek. Az általa idézett közmondásban benne van az erről a témáról írt 400 oldalas könyvnek lényege.

„A KÖZMONDÁSOK JÓ LEHETŐSÉGET NYÚJTANAK, HOGY RÁKÉRDEZZEK: HOL VANNAK A NŐK? OTTHON VANNAK, ELFOGLALTAK. MI TÖRTÉNNÉ, HA ELJÖNNÉNEK VELETEK? RÁM NÉZ, MÉLYET SZÍV CIGARETTÁJÁBÓL. „LELŐNÉNK ŐKET” – MONDJA.”

TIRANAI ÉLETKÉPEK. „Jöjjenek, üljenek át hozzánk” – invitál az idősebb férfi. Az asztalnál hatan-nyolcan ülnek. Mind férfiak. Amikor átülünk, elem tol egy vizespoharat, és teletölti nemzeti italukkal, a rakival. Magyarázom, hogy ennyi alkoholt még egész életemben nem ittam. Kocintunk: ő rakival, én az üdítőmmel. Rám néz: „hogyan tetszik Albánia?” – kérdezi. A fővárostól, Tiranától 200 km-re, fent a hegyekben vagyunk. Ez teljesen más világ, mintha nem ugyanaz az állam, nem ugyanaz az évszázad lenne. „Gyönyörű az ország – mondom, és ez nem csupán egy udvarias válasz. – Olyan, mint Svájc tengerparttal” – teszem hozzá, és ez nagyon tetszik az asztaltársaságnak. Kora délután farkaséhesen tértünk be a kis ivóba. A tulajdonos nagy tányér salátát tőrődarabkával, roston sült birkát, kecskesajtot tesz le élénk, frissen, kemencében sült kenyérral, amíg elkészül a főfogás. Amikor kihozza a hatalmas tál csirkét, látja, hogy keresem az eszékajtot. „Kést, villát nem hoztam” – mert van egy albán közmondás, magyarázza: „az asztalról a csirkét, az ágyban az asszonyt kézzel kell elvenni”.

A HOXHA-KORSZAK NÉMA EMLÉKEI A LÉPTEN-NYOMON LÁTHATÓ BUNKERROMOK.

EXPLORER GUIDE

- ÚT – BIZTONSÁG:
    - EGYÉNILEG ■ ■ ■ ■
    - C SOPORTOSAN ■ ■ ■ ■
  - TEREP – ÉLMÉNY:
    - KALAND
    - KIHÍVÁS
  - TERMÉSZETI LÁTNIVALÓK
  - ÁLLOKÉPESÉG
- AJÁNLOTT ÖLTÖZÉK: BAKANCS, MELEG, KÉNYELMES RUHÁZAT,
 AJÁNLOTT FELSZERELÉS: NAUISZEMÜEV
 AJÁNLOTT ÉVSZAK: EGÉSZ ÉVBEN

A MINISZTERELNÖK ÉS A TRÓNÖRÖKÖS. Sziklák, hegyek, várak, csodás kilátás, tenger és viharos történelem. Az évtizedekig hermetikus elzártságban élő ország Európa utolsó felfedezetlen fehér foltja. A páratlan természeti szépségekben gyönyörködést egyetlen, számunkra szokatlan momentum zavarja meg; a legelhagyatottabb helyeken is tucat számban éktelenkedő szeméthyegyek tömege. Nem állhattam meg, hogy rákérdezzek erre az ország miniszterelnökénél, Sali Berishánál tett rövid látogatásom során. „Miniszterelnök úr, Albánia gyönyörű ország, az albánok vendégszerető, büszke emberek, szeretik országukat. Ez nem protokollkijelentés, ezt tapasztaltam. Éppen ezért számomra érthetetlen, hogyan lehet összeegyeztetni a büszkeséget, a hazaszeretetet, azt, hogy szeretnék, ha még több külföldi jönne

Albániába, és ugyanakkor a legcsodálatosabb helyeken is szeméthyegyek botlik a látogató. Miért nem hoznak valamilyen rendkívül szigorú határozatot, amely megtiltana, büntetné a szemétkerakást?” – tettem fel a kérdést az ország első emberének. „Igen, tavaly már 4 millió turista jött Albániába. Igaza van, és dolgozunk a szemétkerakás megoldásán” – válaszolja a miniszterelnök. Reméljük, hogy hamarosan így is lesz. Van néhány kapcsolódási pont hazánk és a vad hegyek országának történelme között. Közismert, hogy az albánok legendás hőse, Skanderbeg, vagy ahogyan mi ismerjük a történelemtöredékekből, Szkander bég, a híres törökverő hős Hunyadi János harcostársa volt. De talán kevésbé köztudott, hogy az utolsó albán király, I. Zogu és unokája, Leka herceg családjilag is közvetlenül kötődik Magyarországhoz.

RÁM NÉZ: „HOGY TETSZIK ALBÁNIA?” – KÉRDEZI. A FŐVÁROSTÓL, TIRANÁTÓL 200 KM-RE, FENT A HEGYEKBE VAGYUNK. EZ TELJESEN MÁS VILÁG, MINTHA NEM UGYANAZ AZ ÁLLAM, NEM UGYANAZ AZ ÉVSZÁZAD LENNE.

AZ UTOLSÓ ALBÁN KIRÁLY UNOKÁJA LEKA HERCEG TOBB SZÁLON KÖTÖDIK HAZÁNKHOZ, MAGYARORSZÁGHOZ.

A GYÖNYÖRŰ TERMÉSZETI KÖRNYEZETTEL ÉS HANGULATOS VÁROSOKKAL MEGÁLDOTT ALBÁNIÁT JÁRVA CSAK EGY VALAMI SZŰRTA A SZEMÜNKET: MINDENHOL, RENGETEG A SZEMÉT.

Albániai utam lehetőséget adott, hogy személyesen is megismerhessem a magyar felmenőire büszke trónörökös. Magas, vékony férfi, most ünnepelte 30. születésnapját. Amikor megszólal, az angol public school akcentus már elárul valamit életéből. II. Leka herceg Dél-Afrikában született. Születésekor a dél-afrikai kormány 24 órára albán területnek nyitotta a kórházat. El tudom képzelni, hogy azok a dél-afrikaiak, akik akkor ott születtek, mennyire meglepődtek, amikor megtudták, hogy albánok is. Engedélyt kér, hogy az interjú alatt a menyasszonya is ott lehessen. Onthona Tirana belvárosában az egykori úttörőközpont. A mellettünk lévő helyiség az Afrika-szoba. A falakon trófeák és állatbőrök, köztük és az asztalokon a herceg nagyszüleinek, szüleinek fényképei.

A herceg menyasszonya színésznő volt, talán még most is fellép, de már nem gyakran. A herceg nagyanyja, Apponyi Geraldine grófnő volt I. Zogu király felsége. „Nagy szerelem, tündérmese volt – meséli Leka herceg. – Nagypapám meglátta egy fényképét, és így szeretett bele. Óriási esküvő volt, a Gellért Szállóban tartották.” – „Hogyan tudták áthidalni azt a problémát, hogy a király mohamedán, Geraldine grófnő pedig keresztény volt?” – kérdezem. „Nagypapám elment a papához, és engedélyt kért tőle a házasságkötéshez, amelyet meg is kapott. Nagymamám mindig magyar dalokat dúdolgatott nekem.” Geraldine fiával, menyével és unokájával 2002-ben tért vissza Albániába. Az anyakirályné nyolcvanhét éves korában halt meg. Tirában temették el. „Már többször jártam Budapesten, vannak ott rokonaink is” – mondja a herceg. – „Töltésék a mezésheket Magyarországon!” – javasol. Egy-másra néznek. „Remek ötlet, lehet, hogy ezt tesszük” – válaszolja. Búcsúzáskor még megjegyzi: „Én nem Albánia, hanem az albánok hercege vagyok.”

A DIKTÁTOR BÖGRÉJE. A látszólag örök változatlan sárga sárga ország életében Enver Hoxha 1985-ben bekövetkezett halála volt a fordulópont. „Sírtál aznap, amikor meghalt Hoxha?” – kérdezem a fordítónőt. Gjirokastr várában állunk, alattunk a város, ahol Enver Hoxha és Ismail Kadare született. „Sirtam. Mindenki sírt. Sírtunk, mert féltünk, hogy valaki meglátja, hogy nem sírunk. És sírtam, mert az mondták, azt tanították nekünk, hogy ő a nemzet apja, és azért élünk ilyen jól, mert ő ilyen jól vezeti az országot. De otthon nagyon féltünk attól, hogy édesanyám főnöke eljön hozzánk, és észreveszi, hogy nincs fenti a falon a Diktátor képe.” Bent, a televízió épületében az irodájában ülünk. Blendi Fevziu, az egyik legnépszerűbb albán újságíró. Minden este 6-8 meghívott vendéggel kétórás, élő programja van. Ahogy éppen most is, hiszen egy óra múlva kezdődik a műsor. Néhány hónapja jelent meg Hoxháról írt könyve. Ajándékba kapok egy példányt, miközben elmondja, hogy már 58 000 darabot adtak el belőle.

Az 50-es éveiben lévő, kopaszra borotvált fejű férfi annyira sokat keres, hogy a televízióknak nemcsak igazgatója, hanem társtulajdonosa is.

„Amikor először utaztam Nyugatra, anyám összeszedte az egész család és a rokonság összes spórolt pénzét – kezdi. – Így 12 dollárral indultam Olaszországba. Amikor megérkeztem Rómába, egy szendvics 3 dollárba került.” Minden parkban, emlékműnél, várnál, ahol turisták megfordulnak, engedélyezett és engedély nélkül működő szuvenírárusok várják a látogatókat. Skanderbeg kőből, fémről készült szobra, az albán nemzeti színekből, a vörösből és feketéből készült sálak, tájképek, képeslapok és bögrék ajánlják magukat. A bögrékről egy férfi mosolyog ránk. Evner Hoxha 1944 és 1985 között Albánia korlátlan ura.

A Porto Palermó-i erődvárát Ali pasa 1803-ban a hadseregnek, egészen pontosan a tengerészeknek adományozta.

ALI PASA ÉS A TENGERALATTJÁRÓK.

Porto Palermóhoz, Ali pasa várához érünk. Az uralkodó egyik szeretőjének építette a kis félszigetre ezt a várat. A bástyákról remek a kilátás a csodálatos tengerpartra. Ahogy nézelődünk, egy falusi csapódik hozzánk. Olaszul beszél, ő lesz az idegenvezetőnk. Hoxha uralkodása alatt és még az azt követő években is a 1990-es évek közepéig kevesen élvezhették ezt a látványt, illetve akik itt voltak, azok nem a kilátást élvezték. A 70-es évektől ugyanis kínai segítséggel itt építették meg Albánia egyetlen tengeralattjáró-támaszpontját. A sziklába kézi fűrésszel és dinamittal fúrták, robantották a végül egy kilométer hosszú, víz alatti támaszpontot. A félsziget egyik oldalán volt a be-, a másikon a kijárat. Négy orosz gyártmányú tengeralattjárót bújttak itt az albánok. Amikor 15 év építés után végre elkészült a bázis, a megnyitó napján a belső rész összeomlott. Az építkezés során 100 katona halt meg. Több tíz kilométeres körzetben élő ember nem juthatott a támaszpont közelébe. Háromszoros bunkerrendszer határolta a területet. A körülötte lévő hegyekre agavét ültettek, mert annak nagyon erős, kemény a tüskéje. Ezt arra az eshetőségre tették, hátha ejtő-ernyősök vagy tengerészgyalogosok támadnák meg a támaszpontot.

LENT: A HÁZASPÁR RÁGÓGUMIT ÁRUL. A FÉRFINEK KÉT DIPLOMÁJA VAN, VÉGZETTSÉGÉT TEKINTVE ÁLLATORVOS. DE ORVOSKÉNT NEM KERESNE ANNYIT, MINT ÁRUSKÉNT, AHOLO EGY NORMÁL NAPON 25 DOLLÁRT KERESHETNEK.

SPONTÁN INTERJÚ A DIKTÁTOR SZAKÁCSÁVAL

Későre jár, elmúlt este 10 óra. Egész nap utaztunk. Kanyargós serpentinben haladunk felfelé a hegyen. Végül megállunk egy kis étterem előtt, és megrendeljük vacsoránkat. Minden ízletes. Amikor befejezzük az étkezést, egy alacsony, kopasz, pocakos, fehérköpenyes férfi lép az asztalunkhoz. Ő a szakács és a tulajdonos. Ízlett? – kérdezi a férfi, aki inkább főbocnoknak, semmint főszakácsnak néz ki. Még egy király is, mi több, Enver Hoxha is megnyalta volna az ujjait ez után a lakoma után – válaszolok. A név hallatára furcsa változás játszódik le a férfi arcán. Én voltam Hoxha szakácsa – mondja. Üljön le, meséljen – invitálok. – Hogyan lett Hoxha szakácsa? A tengeralattjáró-támaszponton dolgoztam. Oda csak a támaszponton dolgozók és a Politikai Bizottság tagjai jöhettek különleges rendezvényekre. – Volt valaki, aki előre megkóstolta az ételeket? Nem, ilyen személy nem volt. Mindig minden frissen készült. – Maga párttag volt? Természetesen, ez alapfeltétel volt. Én most is a Kommunista Pártra szavazok. – Milyen ember volt Hoxha? Könnyű volt vele beszélgetni, és remek humorérzékkel bírt. – Beszélne nekünk úgy, hogy filmezzük? Nem, arról szó sem lehet. Filmelés, fényképezés közben? Nem szeretem, hogy ír, miközben én beszélek. Én mindig jegyzetek, hogy el ne felejtsem, mit mondtok, akivel beszélgetek. Mindenki, bárki Diktátorrá válik, ha ilyen pozícióba kerül. Most mindenki Diktátornak nevezi, akkor bezzeg a Vezér volt a megszólítás. Az összes többi szocialista, kommunista országnak voltak vezetői, de csak Albániának volt olyan, aki Nyugaton tanult. „Nem tanult, csak beiratkozott az egyetemre, de soha egy vizsgát sem tett le, mert már az elsőkor elbukott – javítom ki. – De azt mondta, hogy a vezetőknak jó humorérzékük volt? Ezek emberek ezreit gyilkolták és gyilkoltatták meg.” „Erről ne beszéljünk.” – arcáról eltűnt a mosoly, felállt, kezét nyújtott, és elment az asztalunktól...

DR. UTCAI ÁRUS. Az étterem ajtaján, nagy táblán, a „Tilos a dohányzás” felirat áll. Ahogy leülünk, a pincér rögtön az asztalunkhoz hozza a hamutartót. „Itt nem tilos nyilvános helyeken a dohányzás?” – kérdelem. – „Itt az egész ország dohányzik.” Amikor sofőrüinktől érdeklődöm, mennyit szív naponta, ezt válaszolja: „Miután egy cigaretta 7 centi, én naponta 3 métert szívok.” Szerintem volt olyan nap, amikor 3 és felet szívott. Ahol Hoxha és a Központi Bizottság tagjai laktak, dolgoztak, az több száz méteren hermetikusan lezárt terület volt. Ma is úgy hívják, hogy Blok, és Tirana központjában áll. Hoxha villája is ott van. Itt egymás mellett vannak a város legdrágább kávézói. Közvetlenül az épület előtt kis kerek kocsival egy férfi ráógumit és frissítő italokat árul. Nem kellett rábeszélni, beleegyezett, hogy kamera elé áll, csak annyit kért, ne mutassuk a kis targoncát, amin a készlete van. Ezek árusítására ugyanis nincs engedélye. Azért, hogy hallgatólagosan megengedjék, hogy áruljon, napi bevételének jelentős részét le kell adnia valakinek.

Azt nem mondja, kinek, de azt igen, hogy boldog. Két diplomája van, végzettségét tekintve állatorvos. De orvosként nem keresne annyit, mint itt, ahol egy normál napon 25, egy hétvégén, amikor a felesége is felállít egy kis asztalt, 60 dollárt kereshetnek. „Ezt a helyet múzeummá kellene átalakítani, és meg kellene nyitni, hogy láthassuk, mi van, mi volt ott, hogy a következő generáció is megtudja, mi a kommunizmus” – mondja. Az a generáció, amelyet ő következő nemzedéknek nevez, vadonatúj Mercedesekben, Ferrarikban, BMW-kben érkezik ebbe a negyedbe. Nem tudják, nem is érdeklő őket, ki lakott itt, mi zajlott le 30 évvel korábban ezen falak mögött.

AZ ENGEDÉLY NÉLKÜL MŰDÖKŐ SZUVENÍR-ÁRUSOKNÁL KAPHATÓ PÓLÓKRÓL ÉS BÖGRÉKRŐL EGY FÉRFI MOSOLYOG RÁNK. EVNER HOXHA 1944 ÉS 1985 KÖZÖTT VOLT ALBÁNIA KORLÁTLAN URA.

BUNKEREK FÖLDJÉN. Az egyik útkeresztezédsétnél bunker áll. Tetejére fehér festékkel, nagy betűkkel festették: „Bunker shitet” („Eladó bunker”). A bunker bejáratánál ül le a házaspár. Az asszony kezd el beszélni. „Nézzék meg, az egész ország tele volt ezekkel a monstrokokkal – mutat a bunkerekre. – Az embereknek nem volt mit enni, és ha panaszkodni mertek, mindenüket elvették, és lelőtték őket.” A férfi veszi át a szót. „Azt mondták nekünk, hogy együnk füvet, dolgozzunk és harcoljunk. Most magamnak dolgozom, nincs komisszár, aki parancsolgatna, hogy hova menjek, mit csináljak. Esténként behajtuk az állatokat. Hoxha idején kukoricakenyeret ettünk. Törvény tiltotta a fehér kenyér fogyasztását.

Paul Cézanne: Konyhasztal, 1888-90 © Musée d'Orsay, Paris

CÉZANNE
ÉS A MŰLT HAGYOMÁNY ÉS ALKOTÓERŐ

FŐTÁMOGATÓ:
ING

SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM
2012. OKTÓBER 26. – 2013. FEBRUÁR 17.

